Пам'яті Михайла Андрійовича Голубця (30.10.1930–14.08.2016)

14 серпня 2017 року минув рік відтоді, як завершився земний життєвий шлях Михайла Андрійовича Голубця – почесного директора Інституту екології Карпат НАН України, Заслуженого діяча науки і техніки України, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки, академіка НАН України.

Рік – це час, достатній для усвідомлення втрати й тих завдань щодо подальшого розвитку наукових напрямів, започаткованих і розвинених Михайлом Андрійовичем, тих науково-організаційних і громадських справ, відповідальність за які тепер лежить на його учнях і послідовниках. А обсяг цих справ величезний, оскільки немає жодного сумніву в неперечісності особистості М.А. Голубця й величезності роботи, яку він виконував до останнього. Про це свідчить навіть вкрай стислий опис основних віх його наукового й громадського життя.

У 1953 р. М.А. Голубець закінчив Львівський сільськогосподарський інститут, того ж року був прийнятий до аспірантури при кафедрі лісівництва цієї установи. Після її закінчення протягом п'яти років працював науковим співробітником у відділі меліорації та боротьби з ерозією ґрунтів науково-дослідного інституту землеробства і тваринництва західних регіонів України. Від 1962 року Михайло Андрійович працював спочатку старшим науковим співробітником Науково-природознавчого музею, відтак (у зв'язку з реорганізацією музею) старшим науковим співробітником відділу експериментальної екології й біоценології Інституту ботаніки АН УРСР, завідувачем відділу й директором Державного природознавчого музею. З 1974 року він – заступник директора з наукової роботи Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР і водночас керівник його Львівського відділення, а від 1991 до червня 2007 р. – директор Інституту екології Карпат НАН України. До останнього дня він був почесним директором і головним науковим співробітником відділу екосистемології Інституту. Протягом 1974–1995 рр. М.А. Голубець працював за сумісництвом на посаді професора кафедри морфології і систематики рослин Львівського національного університету ім. Івана Франка.

© М.П. КОЗЛОВСЬКИЙ, О.О. КАГАЛО, 2017

У 1969 р. М.А. Голубець здобув ступінь доктора біологічних наук, у 1978 р. одержав звання професора, того ж року був обраний членом-кореспондентом АН України, а в 1990 р. – академіком НАН України. У 1992 р. він отримав звання "Заслужений діяч науки і техніки України".

Наукові праці М.А. Голубця 60-х рр. є вагомим внеском у розвиток вітчизняної ботаніки й геоботаніки. Вперше для території Українських Карпат ним були складені карти сучасного й корінного (первинного) рослинного покриву, опрацьовані наукові підходи до аналізу висотно-зональної диференціації природно-територіальних комплексів і запроваджено в геоботаніку поняття про зовнішню й внутрішню межі гірських рослинних поясів. Разом з проф. К.А. Малиновським вчений розробив принципи й здійснив еколого-фітоценологічну класифікацію рослинності та геоботанічне районування Українських Карпат. У цей період значне місце в його роботі займають дослідження ялини європейської, її поширення у польодовиковий період, систематичного положення в межах роду й внутрішньовидової структури, екологічних, морфологічних і лісівничих особливостей її різновидів та форм. Велике практичне значення мають розроблені вченим лісорослинне та лісогосподарське районування Українських Карпат. Результати цього періоду узагальнені в монографії "Ельники Украинских Карпат" (1978).

Від 70-х рр. наукова діяльність Михайла Андрійовича пов'язана з екологією угруповань і біогеоценологією. Він був ініціатором й керівником комплексних досліджень структурно-функціональної організації наземних екосистем, запровадження методів системного аналізу та математичного моделювання в екологію. Цим питанням присвячена монографія "Актуальные вопросы экологии", видана у 1982 р.

Наступні десятиріччя були періодом розвитку вчення В.І. Вернадського про біосферу та ноосферу. Так, М.А. Голубець розробив фундаментальні ідеї про якісно новий характер взаємовідносин між біотичною й соціальною формами організації на планеті, розкрив їхню кібернетичну суть й обґрунтував концепцію соціосфери. Він розвивав теоретичні основи вчення про біогеоценотичний

покрив, аналізував структурно-функціональну суть промислових комплексів і міських систем, опублікував низку праць з проблем комплексного глобального моніторингу стану довкілля, оцінки та охорони фітогенофонду й рослинного покриву. До цих праць належать також "Біосфера та охорона навколишнього середовища" (1982), колективна монографія "Біогеоценотичний покрив Бескидів і його динамічні тенденції" (1983).

Підсумком екосистемологічних досліджень біогеоценотичного покриву й узагальнень щодо його структурно-функціональної суті на планеті, питань його раціональної експлуатації, відтворення та охорони стала колективна монографія "Антропогенні зміни біогеоценотичного покриву в Карпатському регіоні" (1994).

На основі аналізу екологічних, соціально-економічних, демографічних, технологічних і політичних змін на планеті вчений зробив наукові узагальнення про виникнення якісно нової глобальної надсистеми – соціосфери – власне сфери виробничої діяльності людства. Вченим визначено її просторові компоненти (геосоціосистеми), запропоновано їхню класифікацію ("Від біосфери до соціосфери", 1997). Поряд з цим, зроблені унікальні наукові висновки щодо плівки життя (за Вернадським), її функціональної ролі в біосфері й соціосфері, темпів деградації під впливом господарського використання, нагальної потреби її збереження, розумного керування екологічними, економічними, демографічними, соціальними та іншими процесами у соціосфері загалом і в окремих геосоціосистемах ("Плівка життя", 1997). Наслідки наукових досліджень стали основою для обґрунтування, поряд з аутекологією, демекологією та синекологією, четвертого розділу екології – екосистемології, наукова й прикладна сутність якої викладені в монографії "Екосистемологія" (2000).

Окреслення структурно-функціональної суті екосистемного рівня організації живого, концептуальних положень і завдань екосистемології стало науковим фундаментом для обґрунтування потреби формування якісно нової галузі науки – геосоціосистемології – вчення про геосоціальні системи ("Вступ до геосоціосистемології", 2005, "Геосоціосистемологія", 2013). Власне аспекти застосування теоретичних засад геосоціосистемології розвинені М.А. Голубцем у монографії "Середовищезнавство (інвайронментологія)" (2010), в якій він розкриває суть похідної від геосоціосистемології прикладної галузі науки про навколишнє середовище (довкілля).

На перший погляд, наукові праці Михайла Андрійовича можуть здаватися дуже різноплановими й з різних галузей знань: лісознавства, геоботаніки, ґрунтознавства, екології, геосоціосистемології, середовищезнавства тощо. Проте, їм усім притаманна загальна риса – будь-яка характеристика, проблемна ситуація чи просто дослідження розглядаються комплексно. Вчений глибоко осмислив функціонування біотичних і соціальних систем на нашій планеті, був глибоко переконаний, що лише від людського розуму залежить майбутнє людства на Землі. Природні екосистеми функціонують лише за біотичними, незмінними законами, тоді як вплив людства на природу, величина навантаження й наслідки регулюються людьми залежно від їхньої освіченості та поставлених цілей. Більшість робіт ученого узагальнено в останній монографії "Основи відновлення функціональної суті карпатських лісів" (2016). У ній на основі своїх здобутків у галузі геоботанічного районування, класифікації екосистем і з використанням інших напрацювань розроблена карта й проведена класифікація лісових гірських екосистем, детально показані шляхи формування лісів на природній основі. Використання у практиці цих напрацювань допоможе сформувати стійкі та стабільні ліси, які, окрім вирощування деревини, виконуватимуть також екологічні й соціальні функції.

М.А. Голубець, відомий як організатор науки, активно займався громадською та політичною діяльністю. Протягом 1989–1990 рр. був членом Народного Руху України, 1990–1994 рр. – народним депутатом України, головою підкомісії з питань екології та охорони навколишнього природного середовища, учасником Біловезької зустрічі, під час якої було припинено існування СРСР. Цей аспект його діяльності відображений у публіцистичних творах про Народний Рух України (1998), Біловезьку зустріч глав держав Білорусі, Росії та України (2001, 2011), про наслідки русифікації української мови (2006, 2011) тощо.

Він був українським куратором проекту МАБ-6а програми ЮНЕСКО "Людина і біосфера", головою секцій "Фундаментальні та прикладні проблеми екології" Наукової ради з проблем навколишнього середовища й сталого розвитку НАН України та "Екологія, загальна біологія та охорона природи" ЗНЦ НАН України та МОН України, дійсним

членом Наукового товариства імені Шевченка, головою Львівського відділення та віце-президентом Українського ботанічного товариства, віце-президентом Лісівничої академії наук України, членом Бюро відділення загальної біології НАН України тощо.

М.А. Голубець був автором понад 500 наукових праць, у тому числі 19 монографій, редактором майже 30 колективних монографій, членом редколегій багатьох періодичних видань. Під його керівництвом захищено 5 докторських і 17 кандидатських дисертацій.

За наукові й громадські досягнення М.А. Голубця відзначено багатьма урядовими нагородами.

Світла пам'ять про Михайла Андрійовича Голубця – видатного Вченого, неординарного Мислителя, чуйну, душевну й добру Людину, вимогливого й доброзичливого Вчителя завжди буде жити в серцях усіх, хто його знав і працював з ним. А на учнях і послідовниках лежатиме нелегкий обов'язок продовжити справу Вченого – у непростих умовах сучасних реалій нашої країни не лише зберегти, а й розвивати, примножувати його спадщину на благо світової науки та незалежної України.

М.П. КОЗЛОВСЬКИЙ

О.О. КАГАЛО